

Отже, бенчмаркінг муніципальних фінансів має стати дієвим інструментом антикризового муніципального управління в Україні у найближчій перспективі, так як сприяєтиме:

- виваженішому процесу прийняття рішень на місцевому рівні;
- активнішій передачі знань між муніципалітетами, спрямованій на взаємодію між ними та обмін кращими практиками у сфері муніципального управління;
- більшій відповідальності завдяки стимулюванню прозорості в муніципальному управлінні;
- розбудові партнерських стосунків як на місцевому, так і загальнодержавному рівні.

Література

1. Промова Наталії Ярьєско на брифінгу за участі Прем'єр-Міністра Арсенія Яценюка та Міністра фінансів США Джейкоба Лью — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/news/view>
2. Європейська хартія місцевого самоврядування / м. Страсбург, 15 жовтня 1985 року — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_036
3. Розвиток місцевих фінансів в Україні та інших державах — членах Ради Європи / [К. Деві, Г. Петері, В. Росіхіна, В. Толкованов]. — К. : Крамар, 2011. — 240 с.
4. Оцінювання системи місцевих фінансів у містах України: Методичний посібник / [Під заг. ред. Щербини І.Ф., Зубенка В.В.]. — К., 2014. — 56 с.
5. Маматова Т. В. Управління на основі якості: методологічні засади для органів державного контролю: монографія / Т.В.Маматова. — Д. : Свідлер А. Л., 2009. — 326 с.
6. Автоматизована система муніципальної статистики — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.asms.org.ua/>

УДК: 336.011

*Світлана НАУМЕНКОВА,
Тетяна ПАВЛЮК **

ДОСТУПНІСТЬ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ ЯК СКЛАДОВА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

ДОСТУПНОСТЬ ФИНАНСОВЫХ УСЛУГ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ

AVAILABILITY OF FINANCIAL SERVICES AS A COMPONENT OF INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF UKRAINIAN REGIONS

Анотація. Визначено доступність фінансових послуг як важливу фінансову складову інвестиційної привабливості регіонів України. Охарактеризовано рівень охоплення фінансовими послугами населення України на основі застосування основних індикаторів та додаткових показників. Виокремлено першочергові завдання та сформульовано пропозиції з конкретизації регуляторних заходів щодо підвищення доступності базових фінансових послуг.

Аннотация. Определена доступность финансовых услуг как важная финансовая составляющая инвестиционной привлекательности регионов Украины. Охарактеризован уровень охвата финансовыми услугами населения Украины на основе использования основных индикаторов и дополнительных показателей. Конкретизированы первоочередные задачи и сформулированы предложения по повышению доступности базовых финансовых услуг.

Abstract. This paper provides a rationale for access to financial services as important investment component of Ukraine's regions. Having used core indicators and additional figures to analyze the coverage of Ukraine's population in financial services. The authors suggest priority measures and put forward proposals to improve of regulatory measures for access to financial services.

Актуальність досліджень регіональних аспектів інвестиційної привабливості обумовлено низкою чинників, до яких, на наш погляд, слід віднести такі:

- підвищення рівня соціально-економічного розвитку регіонів;
- необхідність усунення міжгалузевих і територіальних диспропорцій у процесі розміщення продуктивних сил;

* *НАУМЕНКОВА Світлана Валентинівна / Светлана НАУМЕНКОВА / Svitlana NAUMENKOVA* — д.е.н., професор, завідувач кафедри банківської справи Київського національного університету імені Тараса Шевченка, e-mail: snaumenkova@yandex.ru

ПАВЛЮК Тетяна Іванівна / Татьяна ПАВЛЮК / Tetanya PAVLYUK — магістр з економіки підприємства, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, e-mail: tanya_pavlyuk@mail.ru

- підвищення ефективності територіальної організації праці;
- посилення ролі фінансових формувань у реалізації регіональних інвестиційних проектів і програм;
- пошук ефективних джерел залучення інвестицій, у т. ч. необхідність збільшення обсягів залучення іноземних інвестицій;
- активізація діяльності органів влади на місцях з питань вдосконалення територіального планування та управління і т. ін.

Оцінювання інвестиційної привабливості регіонів України здійснюється на основі використання системи показників, які відображають виробничо-ресурсний, трудовий, матеріальний, фінансовий і науково-технічний потенціал. Зазначимо, що найповніше і всебічно дослідженим є природно-ресурсний потенціал. Також досить детально висвітлені численні питання оцінки виробничого, демографічного потенціалу. Питання оцінювання фінансової складової інвестиційної привабливості регіонів потребують детальнішого висвітлення, що є важливим для бізнесу, банківських формувань і населення в процесі розгляду питань забезпечення надійності довгострокового вкладення капіталу, збалансованості фінансових потоків, формування спектру фінансових послуг.

Важливою фінансовою складовою інвестиційної привабливості регіонів є доступність фінансових послуг для різних економічних суб'єктів, а саме: для бізнесу — з огляду на можливість доступу до фінансів для реалізації інвестиційних проектів і програм; банківських формувань та інших фінансових посередників — у процесі визначення попиту на фінансові послуги, формування надійних джерел фондування на основі акумулювання заощаджень і трансформації їх у інвестиції, розробки планів розширення філійної мережі; населення та інших споживачів фінансових послуг — для отримання можливостей задоволення попиту на базові фінансові послуги на принципах прозорості та справедливості.

Проблема доступності до базових фінансових послуг є однією з найактуальніших проблем, яка знаходиться під постійною увагою міжнародних організацій — ОЕСР, Світового банку, МВФ, Базельського комітету з питань банківського нагляду, Ради з фінансової стабільності та ін. При цьому наголошують на необхідності дотримання відповідного балансу між інтересами надавачів і споживачів фінансових послуг, а також попередження несправедливого відношення та завдання збитків роздрібним споживачам фінансових послуг, до яких у більшості країн відносять фізичних осіб, але в окремих країнах ще дрібні комерційні підприємства.

На саміті країн «Великої двадцятки» у Пітсбурзі у 2009 році фінансове охоплення визнане одним із важливих орієнтирів фінансового розвитку країни. Зауважимо, що на початок 2013 року майже у 50 країнах світу національні регулятори почали використовувати цей індикатор фінансового розвитку разом з іншими, такими як фінансова глибина; стійкість фінансових інститутів і ринків; ефективність фінансових інститутів, ринків та операцій [2, с. 1]. На наш погляд, цей показник доцільно використовувати і в системі оцінювання інвестиційної привабливості регіонів. З огляду на регіональний аспект проблеми, доступність фінансових послуг характеризується фінансовим охопленням і фінансовим виключенням. Фінансове охоплення, або фінансова інклюзивність (*financial inclusion*) — це доступ споживачів до базових фінансових послуг в регіоні за відсутності різного роду перешкод (цінових та нецінових) щодо їх отримання. Протилежним від нього за змістом є так званий показник фінансового витіснення (виключення). Фінансове виключення (*financial exclusion*) — це унеможливлення доступу споживачів до базових фінансових послуг у регіоні внаслідок різних перешкод та ускладнень (цінових і нецінових), що стає на заваді нормальному соціальному життю цих громадян у суспільстві, до якого вони належать.

При обстеженні конкурентоспроможності регіонів України, проведеного у 2013 році, було здійснено оцінювання рівня доступності фінансових послуг як складової розвитку фінансового ринку. Цей показник є найвищим для Сумської області, і найнижчим — для Луганської [9]. Беручи до уваги важливість цих оцінок, зауважимо, що механізм оцінювання доступності фінансових послуг потребує вдосконалення та повинно здійснюватися на постійній основі та з використанням ширшого переліку кількісних та якісних показників, запроваджених Світовим банком, МВФ, Альянсом за Фінансову Доступність (*Alliance for Financial Inclusion, AFI*).

Зазвичай, у міжнародній практиці, оцінювання рівня фінансової інклюзивності здійснюється шляхом анкетування за встановленим переліком із 18 запитань і з використанням системи індикаторів, які поділено за напрямками [1, 4]:

а) офіційне фінансове обслуговування дорослого населення: банківське обслуговування; банківське та інше офіційне фінансове обслуговування; фінансове обслуговування населення в цілому;

б) охоплення дорослого населення базовими фінансовими послугами: грошові перекази та платежі; заощадження; кредитування; рахунки в офіційних фінансових установах; рахунки в офіційних фінансових установах найбільшого за рівнем доходів населення.

Обстеження населення за рівнем охоплення фінансовими послугами на основі використання ключових індикаторів фінансової інклюзивності є надзвичайно важливою для України, певна частина населення якої фактично відсторонена від доступу до фінансових послуг через існування численних бар'єрів примусового виключення [4, 5].

Усунення можливих цінових і нецінових бар'єрів в отриманні фінансових послуг на регіональному рівні та забезпечення доступу до фінансів у цілому відповідає Загальним принципам захисту прав споживачів фінансових послуг, схвалених міністрами фінансів і головами центральних банків країн «Великої двадцятки» 14—15 жовтня 2011 року [3].

Доступність фінансових послуг має не лише фінансову, а й соціальну спрямованість і набуває особливого значення для регіонів з низьким рівнем економічного розвитку, де частина населення внаслідок «фінансового виключення» через існування низки бар'єрів фактично позбавлена можливостей для заощадження, кредитування, отримання інших роздрібних фінансових послуг [4, с. 31—32]. Інформація про доступність фінансових послуг на регіональному рівні дає змогу виокремити не охоплені фінансовими послугами групи населення за віком, рівнем освіти та іншим розподілом, що є вкрай важливим для гальмування процесів тезаврації¹ та депривації², відновлення довіри до банків, формування сприятливого фінансового клімату в регіонах. Підвищення рівня фінансової інклюзивності спрямоване на формування системи захисту прав споживачів фінансових послуг, котра сприятиме фінансовій стабільності та зростанню добробуту громадян, стане доступною і зрозумілою для них, забезпечуватиме належну якість надання фінансових послуг, запобігатиме застосуванню дискримінаційної щодо споживачів практики роботи фінансових установ [8, с. 64].

Зміни, які відбуваються у банківському секторі України, обмежили спектр основних видів фінансових послуг для широких верств населення, насамперед, в сільській місцевості. Так, кількість відділень комерційних банків на 1000 кв. км території країни скоротилася з 2,59 до 0,51, а на 100 тис. осіб дорослого населення — з 3,7 до 0,76 упродовж 2004—2014 рр. Слід зауважити, що за значенням цього показника Україна знаходиться на рівні найбідніших країн світу.

За даними глобального обстеження, здійсненого Світовим банком, в Україні у 2012 році 41 % респондентів мали рахунки у фінансових установах. Для жінок цей показник становив 39 %, що є вкрай низьким порівняно з рівнем фінансової захищеності жінок в інших країнах Європи, серед яких частка тих, хто має офіційні рахунки, коливається у межах 60—90 %. Лише 5 % дорослого населення України заощаджувало, використовуючи офіційні рахунки.

Зауважимо, що ситуація у банківському секторі негативно впливає на ставлення користувачів фінансових послуг до банків як інституцій для зберігання власних коштів. За результатами обстеження Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, у 2015 році тільки 18 % цільової аудиторії зберігають у банках половину і більше власних заощаджень, а третина населення взагалі не користується послугами банків для збереження заощаджених коштів [7, с. 9]. Для порівняння зазначимо, що у таких країнах, як США, Німеччина, Австрія, Франція, Швеція більше половини дорослого населення заощаджують, використовуючи офіційні (як правило, банківські) рахунки. Через скорочення доходів і високий рівень боргового навантаження лише 8 % населення скористалося новими позиками, в той час як 37 % наших громадян передбачає позичати у родини або друзів [1; 4, с. 34].

Для відновлення збалансованого розвитку ринку фінансових послуг необхідні комплексні заходи в умовах загострення фінансової та економічної ситуації. На нашу думку, доцільно зосередити увагу на виявленні та усуненні цінових та нецінових бар'єрів у наданні фінансових послуг для широких верств населення на регіональному рівні. Актуальність цього завдання підтверджується реальною ситуацією, що склалася в Україні в умовах скорочення доходів користувачів фінансових послуг і зниження довіри до фінансових посередників. Так, за даними ФГВФО, у 2015 році відкритий банківський депозит мають лише 27 % користувачів банківських послуг, а 65 % тримають кошти в банках лише на картках, не відкриваючи депозитних рахунків. З представників старшої групи населення віком від 60 років тільки 13 % мають рахунки у банках. Основна маса населення має карткові рахунки, якими є зарплатні та соціальні проекти, а відсоток рахунків, відкритих з власної ініціативи, складає лише 36 % [7, с. 9—10].

Окремі уваги заслуговують питання збалансованості попиту та пропозиції на фінансові послуги та захисту прав споживачів. З огляду на це, доцільно виокремити перелік першочергових завдань щодо вдосконалення діючої регуляторної практики, а саме [4, с. 36]:

- розробити критерії доступності фінансових послуг населенню, які надаються кредитними організаціями безпосередньо, а також через відповідних платіжних агентів;
- уточнити статус платіжного агента та конкретизувати регуляторні вимоги щодо набуття ним відповідних прав на здійснення діяльності з надання фінансових послуг;

¹ Тезаврація — накопичення грошей населенням без активного використання, шляхом вилучення їх з обігу (прим. авт.).

² Депривація — процес скорочення можливостей задоволення потреб населення, які вже склалися (прим. авт.).

— розробити відповідний перелік питань для анкетування та організувати широкомасштабне обстеження рівня доступності фінансових послуг населенню, які надаються різними постачальниками фінансових послуг через платіжних агентів, за видами послуг і територіальним поділом;

— проаналізувати питання ціноутворення на фінансові послуги та визначити середню вартість фінансових послуг і середній розмір платежу за фінансові послуги, які надаються через банківських і платіжних агентів;

— виокремити адміністративно-територіальні одиниці з найбільшою та найменшою щільністю точок доступу населення до фінансових послуг;

— оптимізувати інфраструктуру ринку фінансових послуг, у т.ч. структуру пунктів обслуговування споживачів фінансових послуг та електронних пунктів самообслуговування (платіжних терміналів);

— розробити рекомендації щодо оптимізації суб'єктного складу постачальників фінансових послуг на різних сегментах споживчого ринку, які потребують підвищеної уваги щодо технологічної, операційної та комунікаційної інтеграції, виключаючи — можливість регуляторного арбітражу;

— запроваджувати принципи та правила ризик-орієнтованого регулювання та нагляду за різними групами постачальників фінансових послуг, незалежно від сектора ринку та правової форми постачальника;

— вдосконалити регуляторний контроль за посередниками, які працюють з використанням різних механізмів дистанційного надання фінансових послуг (мобільний та Інтернет-банкінг), особливо за умов створення мережевих структур з надання фінансових послуг (мережевий маркетинг).

До позитивних ефектів, які можна отримати на основі підвищення доступності фінансових послуг для населення у регіонах України, можна віднести [6, с. 32]: підвищення рівня заощаджувальності населення та розширення можливостей для спільного інвестування; розвиток технологій мікрофінансування, у т.ч. фінансування малого бізнесу, зниження рівня соціальної ізоляції малозабезпечених верств населення, скорочення обсягу неформального (тіньового) кредитного ринку та лихварства; перехід від затратних методів боротьби з бідністю на основі субсидування та благодійності до запровадження програм самозайнятості для найбільш уразливіших верств населення; підвищення рівня фінансової грамотності, у т.ч. для розширення обсягу фінансових послуг на основі використання систем електронної комерції та безготівкових розрахунків.

Література

1. Chidzero A. Indicators of Access to Finance Through Household Level Surveys: Comparisons of Data from Six Countries / A. Chidzero, K. Ellis, A. Kumar. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://worldbank.org>.

2. Cull R., Ehrbeck T., Holle N. Financial Inclusion and Development: Recent Impact Evidence. — 2014. Focus Note 92, Washington. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.cgap.org/sites/default/files/FocusNote-Financial-Inclusion-and-Development-April-2014.pdf>.

3. The 'G20 High-Level Principles on Financial Consumer Protection' —Режим доступу: <http://www.finrep.kiev.ua>.

4. Науменкова С.В. Фінансова інклюзивність та проблеми забезпечення доступу населення до базових фінансових послуг в Україні // Вісник Національного банку України. — 2014. — С. 31-37.

5. Науменкова С.В. Фінансова інклюзивність: економічний зміст та підходи до вимірювання / С.В. Науменкова // Актуальні проблеми економіки. — 2015. — №4(166). — С. 363-371.

6. Науменкова С.В. Підвищення доступності фінансових послуг: актуальні питання регуляторної практики / С. В. Науменкова // Фінанси України.- 2013. - №10. — С. 20 — 33.

7. Опитування з метою оцінки рівня знань українських споживачів щодо системи гарантування вкладів фізичних осіб: Звіт за результатами дослідження. — К.: Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, 2015. — 28 с.

8. Павлюк Т.І. Фінансова інклюзивність як характеристика рівня охоплення населення базовими фінансовими послугами / Т.І. Павлюк // Науковий диспут: питання економіки і фінансів: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції. — Київ, Будапешт, Відень, 2015. — 71 с.

9. Фонд «Ефективне управління». — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://competitive-ukraine.org.ua/>